

PAPER DETAILS

TITLE: Japonya' nin Modernlesme Denemesi

AUTHORS: Özer OZANKAYA

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/37329>

JAPONYA'NIN MODERNLEŞME DENEMESİ

Yazan: Özer

Sosyolo

Sizlere, Asya kıtasının sanayileşmiş tek topluluğu Japonya'nın modernleşme denemesini anlatmak istiyorum.

Konuşmam üç bölümden kurulu olacaktır: önce modernleşme kavramının neleri ifade ettiğini kısaca belirteceğim. Japonya'nın modernleşme denemesini bu genel çerçevede tartışacağım. Son olarak da Japon modernleşme denemesi ile diğer modernleşme denemesi arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları tartışacağım.

Son yıllarda «modernleşme» terimi toplumdaki değişimden sık sık kullanılmaktadır. Bu terimle bu bilim insanları çağ sonlarından itibaren Batı Avrupa'da başlayan modernleşmenin her yanında etkilerini duyuran büyük değişimleri ifade etmektedirler. Modernleşmenin iktisadî alandaki görünümü, siyasî alandaki görünüşü ise halk kitlelerinin modernleşme sürecinde katılmalarıdır. Aslında «sanayileşme»

Modernleşme hareketinin başlama noktasında «geleneksel toplum», «varış» noktasındaki bir topluluğu» olarak nitelenmekte ve geleneksel ve sanayi modelleri, ideal tipleri çizilmektedir.

Geleneksel bir toplumun özellikleri şöylece tanımlanabilir: toprağa, yani tarıma dayalı bir ekonomi; ilkel bir üretim; toprak sahibi seçkinlere ve bölgeciliğe dayalı bir yapı; hiyerarşik ve iki ögeli bir sosyal sınıf yapısı; üstte dar bir yönetici seçkinler grubu, altta ve seçkinlerden da ise idare edilen «basit» halk kitleleri; geniş aileler; aynı zamanda bir üretim birimi olması; yaygın bir kaderci bir hayat görüşü; toplum içinde statü ve maddi olanaklara göre değil, kim olduklarına göre davranışların ve kuralların kişiye göre değişen şekillerde uygulanması; rev ve hakların sınırlarında belirsizlik. Böyle bir toplum içinde teşekkül eden insan kişiliği de «otoriter»dir. Otoriter insan kişiliğinin başlıca özellikleri, kendisinden da mevkice daha büyük olanlara karşı sorgu - sual, şüpheler, beklemeleri, kendisinden daha küçük olanlardan da itaat - beklemeleri; fertlerarası münasebetlerde birinin kuvvetli, ötekini de zayıf olacağını düşünmesi; kişiliği (non - conformism'i) asla hoş görmemeleridir.

Sanayileşmiş toplumun özelliklerini de yine belirtelim: yalnız tarıma değil, daha önemli olarak

Modellerini çizdiğimiz geleneksel toplumdan luma geçmeğe yol açan toplumsal değişme faktörleri birarada toplumsal değişmenin faktörleri konusunu gecelelememize imkân olmadığından, şu kadarını söyleyeyim: toplumların değişme tarihlerinde, kuşkuyla yaygın bir memnuniyetsizliğin ve başka toplumlar gibi değişmenin ana faktörleri öneminde oldukları görülmektedir.

II — Şimdi, modernleşme kavramının bu genel olarak, Japonya'nın modernleşme denemesini gözetmek için Japon toplumunun geleneksel durumunu, sonra da bu durumda değişmelerin nasıl ortaya çıktığını görelim.

Japon toplumunda, geleneksel toplumun birarada özelliklerinin birarada bulunduğu bir durumu, bu yüzyıldan önceki tarihi içinde bulabiliyoruz. Gerçekten, toplumunda bugün bile geleneksel unsurlara sık sık rastlanmaktadır, geleneksel unsurları yıkan bir gelişme süreci buyana süregelmiştir. Bu yüzdendir ki, Japon toplumunda her inceleme eseri «fakat, aynı zamanda» şeklinde yitlarla doludur. Örneğin, Japon toplumu sanayileşmiştir; fakat aynı zamanda nüfusunun yüzde 40 ı tarımda yaşamaktadır. Bu gerçek, diğer bir çok ihtirazi kayıtlarla birlikte etmektedir: geniş aile düzeni, hiyerarşik bir otoriter fertlerarası münasebetler, statünün doğası vs. gibi geleneksel unsurlar, bugünkü Japon toplumunda görülen tezahürleridir ve tarıma dayanan küçük

hem de gelirler artmıştır. Ticaret gelişmiş, toptan bir tüccar sınıfı ortaya çıkmıştır. 15. yüzyıldan başlanarak paranın kullanılması son derece yaygınlaşmış ve bir para birimi haline çekleşmiştir. 15. yüzyılda, Japonya'daki Kore elçisi, Kore ülkesinde paranın ne geniş bir kullanılma gücü olduğunu kaydediyor ve «parayı herkes kabul ederdi; diledikleri her şeyler ise paradan başka bir şey kabul etmezlerdi» diyor.

Yine Ashikaga devrinde dış alemle münasebetler gelişmiş, Çin ve Koreyle ticaret gelişmiş bulunuyor. Karavanlar Malaya yarımadasına kadar gidiyorlardı. Batıya doğru Batı hakkında bilgi edinmeleri de buralarda karavan kizliler aracılığıyla oldu. Onlardan edinlikleri yeni silahlar, ateşli silâhlar, vs. Japon iktisadî hayatını hızlandıran unsurlar oldular.

Japonların, çok eski zamanlardan beri başka ülkelerden türetilen ithalinde bulundukları bilinen bir husustur. Özellikle Çin'den, 14 ve 15. yüzyıllardan başlayarak ve özellikle Hollandalılar aracılığıyla Batı Avrupa ülkeleriyle ticarette bulunmuşlardır.

Japonya'nın siyasî yapısı ise, 17. yüzyıla kadar feodal bir ülkeye şamil merkezi bir idare, bazan feodal beylikleri ve toprak sahipleri arasında bir sarkaç hareketi göstermiştir. Bu defa tekerrür etmiştir. Ancak merkezî idarenin kısırlılığında, temelleri daha sağlam kurulmuş, yetkileri daha geniş olmuştur. (4)

Bir merkezî idare kurulmuştu; fakat bu, *daimi* beylerin bertaraf edilmesi yoluyla olmamıştı. Bu b na yol açmamak için, yaşamakta devam etmelerini mişti. Fakat bir çok ince tedbirlerle bu beylerin kudretlerini arttıramamaları, bir araya gelip Şogun idareye karşı harekete geçememeleri sağlanmıştı.

Japon toplumu kastlara bölünmüştü. En yukarı saray asilleri bulunuyordu. Fakat İmparator, siyasî namıyacak şekilde tecrit edilmişti. İmparator ve sonra sırasıyla feodal beyler ve *Samurî* denilen çiftçiler, sanatkârlar ve tüccarlar geliyordu. Çiftçi *murai*'dan sonraki sırayı tutuyordu, çünkü tarım dî temeli sayılıyordu. Ticaret ise en aşağı sınıfı çünkü ticaret verimli bir faaliyet sayılmıyordu. bir tüccar sınıfının doğuşunu kendi otoritesine karşı ren Tokugawa idaresi, ticareti sınırlıyan tedbirler ponya'yı dış alemden tecrit etti. Açık denize çıkma saatını ölüm cezası koyarak yasakladı. İnşasına küçük gemilerin ise Asya kıtasına çıkmalarına, ya taşımalarına, aynı ceza ile müsaade edilmiyordu. J de de iç - ticaret sınırlar ve kayıtlar altına alınmış sınırlarında gümrük idareleri kurulmuş ve mallar çok sıkı kontrole tabi tutulmuştu. (5)

Her türlü değişme ihtimalini önlemek üzere yasaklanmıştı. Hristiyan misyonerler sınır - hristiyanlık yasaklanmıştı. Birkaç Çinli ve Holland

bi, feodal beylerin silâh biriktirmeleri de önlen-
gun'un müsaadesi olmadan feodal beyler evlene-
ce Şogun için tehlikeli olabilecek ittifaklar önlen-
tedbirlerin en meşhuru ise, her feodal beyin yıla
olan Kyoto'da geçirmeye ve yılın ikinci yarısında
ken, karısını ve çocuklarını başkentte, bir nevi re-
mağa mecbur tutulmalarıydı. *Sankin Kotai* adı v
sayesinde Şogun, kontrolü elinde bulunduruyor v
yüksek kademesindeki yerini korumuş oluyordu.

Ancak, toplumu dondurmak amacıyla alınan
çekte yeni değişmelere yol açan faktörler oldular
birler her kasta mensup insanlar arasında hoşnut
neğin tüccar sınıfı, özellikle feodal dönemde, hayl
ruma gelmişti. Ama servetleri ne kadar büyük ol-
sınıf sistemi onlara en aşağı sınıf olarak muame
zorunda oldukları elbiseler, taşımak zorunda ol-
bu aşağı statülerini gözle görünür kılıyordu.

Samurai (Muharipler) sınıfı, Tokugawa idare
yüz yıllık uzun barış dönemi içinde varlık sebep
buldular. Bu görev kaybı, toplumdaki statülerini
na yol açmıştı.

Bir başka memnuniyetsizlik kaynağı, Şogun
karşı olan tutumu idi. Tamamen tecrit edilmiş ol-

zeninde gedikler açarak yükselme çabalarına girişti. Köylüler ise gittikçe kötüleşen mali ve toplumsal durumla tehlikeli şekilde memnuniyetsizliğe kapıldılar. Köylü isyanları, Tokugawa devrinin son elli yılının halini almış bulunuyordu.

Böylece askerler, tüccarlar ve köylüler, Tokugawa şısına geçmiş bulunuyorlardı. Bu memnuniyetsizlikten yandan büyük şehirlerde eğlence yerlerine, moda sanatlarına rağbet artar ve insanlar bu yolla hayatı uzaklaşmaya çalışırken, bazı daha düşünceliler, rahipliğe dönerek, sıkıntılarına çareyi bu yazılarda buldular. (9) Bu çabaların bir sonucu, dini inançların yenisi bi tutulması oldu. Rahip İshida Baigan'ın Zen Budizmi fuçyüs dinine verdiği yeni yorum, çok çalışmayı, cömür tasarruf etmeği teşvik ediyor, özellikle tüccarlar arasında geniş kabul görüyordu. Bu gelişmelerin Japon ahlâkının Avrupa'da oynadığı role benzer bir rol süren sosyologlar olmuştur. (10).

Bu çabaların ikinci sonucu Japon tarihi üzerine çalışmalar olmuştur.. Bu çalışmalar Japon tarihini ülkeyi doğrudan doğruya yönettiği devirler bulur kardı ve İmparatora karşı bağlılık ve sevgi mis Şinto dini şeklini alan bu bağlılık, İmparator'un hibi olduğu inancını yayarak Tokugawa idaresi şüpheli kıldı.

gibi alanlarda Hollanda dilinden eserler Japonca «Barbar Bilimleri Okulları» açılıyor, tercüme büro kitaplarda yazılı bilimsel deneyleri yapmak için kuruluyordu. Bunları takiben demir dökümhaneleri, kuruldu. Ticarî karakterde teşebbüslerde de bulunulmandencilik ve silâh sanayiine başlıca önem verildi.

İçeride az önce saydığımız toplumsal çözülme şiddetlenerek devam ederken, 1853 de Amerikalı A. Perry birkaç Amerikan gemisiyle gelip, iki limanına açan ve Japonyanın kendi ticaretini düzenlemek için hükümranlığını sınırlıyan bir anlaşma imzalattı. Japonya bu anlaşma karşısında buna karşı koyacak güçten mahrumdu. 1857 de Amerika ile ticaret genişletiliyor ve Amerika ile bazı hakları üzerinde bazı hükümranlık hakları tanınmaktadır. Japonya bu dönemde öteki Batı ülkeleri de benzer haklar elde etmektedir.

Ancak 1850 - 1870 arasındaki özel dünya şartları, Japonya'nın iç - harplerle meşgul olması, Fransa'nın güçlenmesi, İngiltere'nin ise Hint isyanı ile karşı karşıya kalması, Japonya'yı sömürgeleşmek sonucundan kurtarmak için dışarıdan faydalanarak bu yabancı tehlikesinin nasıl savunulması konusunda geniş iş tartışma devri geçirmiştir. Tokugawa «Kapıları açın ve Tokugawa'ya yardım edin,» diyor. Japonya biliyordu ki yabancı taleplerine karşı koyabilecek bir toplumun yapısında, kendisinin kabul edemeyeceği bir yapıyla yapılmasıyla mümkündür. Onun için kendi iktidarını korumak amacıyla limanları ve iç - pazarları Batılılar

kü Tokugawa idaresinden memnuniyetsizlik, bütünümlü bulunuyordu. Çok güçlü olan yeni yöneticiler, bu durumun ortadan kaldırarak, çoktanberi ihtiyaç duyulan köklü toplumsal reformları gerçekleştirmeye koyuldular.

Yeni liderlerin takip edecekleri temel ilkelere, 1868'de İmparator Meiji tarafından Beş Maddelik yeminin kabul edilmesiyle, belirlenmiştir:

- 1 — İstişarî meclisler toplanacak ve her mesele için meclis kararıyla kararlaştırılacaktır;
- 2 — Devlet işlerinin görülmesinde bütün millî kuvvetler bir arada çalışacaktır;
- 3 — Her şahıs istediği mesleğe girmek hakkına sahiptir;
- 4 — Saçma adetler ve uygulamalar terkedilecektir;
- 5 — Bilgi, dünyanın her yanında aranacaktır.

Görüldüğü üzere bu beş maddelik yemin, modernleşme hareketinin ifade ettiği temel değişimlere işaret etmekle kalmamış, millî bütünlüğe dayalı bir siyasî yapı; insanın doğumla değil, başarı esasına göre edinmeleri; bilginin terki ve çevresinde cereyan eden tabii ve sosyal değişimlerini yapabilen insanların yetiştirilmesi; nihayet hürriyetin tesis edilmesi.

Meiji devri reformlarını burada ancak saymak

Bunu tamamlayan bir tedbir de, herkese eşit imkân burî eğitim sisteminin kabul edilmesi idi (1872). A yeti veriliyor, Hristiyanlığı yasaklayan kanun hükümleri kaldırıldı.

4 — Bir başka çok önemli tedbir de, feodal asaletin kaldırılması, o zamana kadar samurai sınıfının tekelinde bulunan asker alma sisteminin getirilmesi idi (1873).

1880 lerde Batılılaşma çabaları o dereceyi bulmuştu. Liderleri, ciddi olarak, İngilizceyi ulusal dil yapmaktan vazgeçip, batıdan faydalanıp plânlı bir *miscegenation* yaparak «modernleşme» düşünüyorlardı. Ancak bir Amerikalı dil bilgisi uzmanının sosyologunun aleyhte mütalâa vermeleri üzerine bu çabalar denizden vazgeçmişlerdir.

Yine bu reformlar cümlesinden olarak, kölelik kaldırıldı, kadınlar ilk defa olarak, kocaları aleyhine boşanma hakkına sahip kılınıyordu (1873). 1872 de kızlar için ilk kız okulu açıldı, ilk lise açılıyordu. Üniversiteler ancak 1913 de açıldılar. 1873 de 1200 yıldanberi kullanılan takvimi terk edilerek yerine Batının Gregorien takvimi kabul edildi ve 1876 da da Pazar günleri resmî tatil günü yapıldı, yemek rejimine ve giyime kadar, her alanda görülüyor.

Ancak belirtilmek gerekir ki, bütün bu tedbirler

tek bir bağlılığa yöneltildi ve böylece gerekli fedakârlık oldu. (14)

19. yüzyılın ortasında Japonya, Batı'nın en güçlü bir müttefiki olmaksızın, modern bir ordusu bulunmayan mali buhranlar içinde karşılamak zorunda kalan zayıf bir yarı el - sanatlarına dayalı olup, dış ticareti pek az ve 1866 tarihli ticari anlaşmalarla Japonya yabancı çık bir duruma düşmüştü. Gümrük tarifeleri uluslararası altına alınmış ve geri ekonomisini sanayileşmiş ülkelerin etkilerine tamamen tabi tutacak şekilde düşük bir seviyeye indirilmişti. Bu şartlar altında ticaret, sanayileşmiş ekonomilere veya yarıömürge ülkelerdeki etkilerini Japonya karşılamazdı: sanayi mamulleriyle rekabet edemiyen el - sanatlarını mali buhranlar takip etti; mali buhranlar ise sanayileşmesini davet ediyordu. İşte Meiji hükümetlerinin sanayileşme politikası bu şartlar altında şekillendi. Sanayileşmiş ülkelerin gücumsizliğini koruyabilecek güçte bir orduya sahip olma politikasına yön veren başlıca saik idi. (15)

Hükümetin iktisadi faaliyetleri iki türlü oldu: birincisi gelişmeye engel olan toplumsal kurumların reformu, diğeri sanayileşme politikası. Bu yönde alınan tedbirler şunlardı: lojistik ilgası, her türlü mesleklere girme hürriyeti tanınması, gümrük resimlerinin ilgası, arazinin satılması ve bölünmesi, yasakların kaldırılması, köylülerin feodal beylere aykırı

uzun yol almak amaç ve kararında olan hükümet, b
vaş işlediğini gördü. Sonunda demiryolları, balıkç
üretimi, gemi inşaatı ve madencilik alanlarına çok g
girişti. (16).

1868 - 1880 yılları arasında hükümetin sanayileş
ri, daha sonraki gelişmeler için gerekli temeli sağl
du. Teknik eleman ve bir sinai iş - gücü yetişmiş bu
pazarlar bulunmuştu. Gerçekten Japonya, kendi to
bancı imtiyazlar daha devam ederken, yabancı ülke
tiyazlar edinmişti. Bu şartlar altında başlayan sına
müze kadar durmadan devam etmiştir.

Meiji reformcuları, teknolojik alanda, bankacıl
eğitim sistemlerinde, Batı'dan çok geniş iktibasla
birlikte, çok yakın bir geçmişe kadar süregelmiş ol
nin, Japonya'nın siyasi ve sosyal hayatı üzerindeki d
sa zamanda kaybolması mümkün olmadı. Gerçekten
tarzı demek olan sinai medeniyetin kültürel ve ps
nin, teknik alandaki iktibaslar kadar çabuk yerleşen
gerçektir.

Geleneksel değerlerin, hükümetin amaçlarına
cek güçte yaşamakta devam edebilmesinin nedeni, J
temellerinde bulunmaktadır. Bu temeller, değişmiye
nın önemli unsurlarıdır: çok küçük toprak parçaları
içinde teşkilâtlanması ve elle çalışmanın çok yaygın
Bu anlamda, bu...

JAPONYA'NIN MODERNLEŞME DENEMESİ

rumundaydılar, çünkü mülkiyetleri ellerinden çıkmış si durumuna düşmüşlerdi; fakat öte yandan da to aralarında feodal münasebetlerin bulunduğu bir kira cı durumunda bulunuyorlardı: kiralara ekin üzerinden ödeniyordu. Şehirde yaşayan köylüler de her zaman dönebilirlerdi. Görüldüğü üzere feodal bir ekonomik pitalist bir ekonomik düzene geçiş, tarım sektöründe münasebetlerde kayda değer hiçbir değişme olmadı. Köy, küçük tarım işletmesi sorunlarıyla bağlı olan ve vetli otoritesi altında yaşayan küçük çiftçilerden kurulu vana dönüştürme politikasıyla uğraşan bir yapıya dönüşümünü tam etti. (18)

Nüfusun şehir ve köylere dağılışı oranları da, b miş ülkelerde olduğundan tamamen farklı kalmıştır: yapılması dolayısıyla, tarım alanında yaşayan nüfus, a kadar hemen hiç değişmemiştir. 1930'da tarımda ç bütün çalışan nüfusa oranı yüzde 50.3 idi (19).

II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası Japonyası özellikleri konusunda, tanınmış Japon sosyologu Takekoshi, özet olarak şunları yazmaktadır (20):

Japonya'da bugün statü, toplumsal hayatta hâlâ oynamaktadır. Bir Japon, ailesi içinde ve genel olarak de, kendisinden üstün statüye sahip olanlara karşı l

Bu durumu anlayabilmek için, tekrar etmek Japonya'da insanları, etraflarındaki sosyal çevreyi duğu gibi kabul edecek şekilde yetiştirmiştir. Tenkit etmeğe muktedir insanlar yetiştirmeyeği hedef Meiji devrinin yarılarında sonra ise, bilinçli bir set kit gücünden mahrum bırakılmasını amaç edinmiş tim politikası bu okur-yazarlığı hükümet politikasında istismar etmiştir.

İkinci Dünya Savaşını takip eden dönem bu değişmeler getirmiş bulunuyor; her ne kadar 20 yıl içinde Japon toplumunun tamamen değişmesi beklen çok önemli değişmeler olmuştur. Önce geleneksel dü zülme olduğunu görüyoruz. Savaşta sonra, demokrasi bir siyasi düzen ve onun değerleri Batılılar tarafından kabul ettirildi. Artık yanılmaz İmparator'a' ka Diyet değil, doğrudan doğruya halka karşı sorum vardır. Bu dışardan zorla kabul ettirilen demokrasi da yol açıysa da, toplum içinde ferdin de yerini etmiştir. İnsanlar artık mevcut durumlarıyla yetin kendilerini baskı altına almamakta, statü ve cemaat az bağlı bulunmakta ve herşeyden önce kendi kişisel rını gözetmektedirler.

Yeni anayasa kadın - erkek eşitliği ilkesini getiren kanun aile münasebetlerini yeni Anayasaya göre

kurulması, vs. Japonya ve Türkiye'de yapılan siyasî lar arasındaki paralellik açıkça görülmektedir: rı koparmak için, yüzyıllarca başkentlik yapmış ve İstanbul'un) başkentlikten çıkarılması, katı ve teminin (Japonya'da çok daha katıydı) ilgası, kad tin iktisadî faaliyetlere, hemen tamamıyla aynı ne si, kıyafet vs. gibi konulardaki reformlar, bu para dir.

Farklılıklara gelince, bunları, Türkiye'de mod nin daha geç başlaması ve hâlâ Japonya'nın ulaşt çok bakımlardan ulaşılmamış olmasında özetliye b şehirleşme, okur - yazarlık, kitle haberleşme araçla ma, ve nüfusun tarım, sanayi ve hizmet sektörleri gibi bazı modernleşme indeksleri bakımından 196 1920 Japonya'sı seviyesinde bile olmadığını görüyo rumun nedenlerini iki ülkenin Jeo - politik durum me hareketinin başladığı tarihi dönem ve tevarüs yapı ve kültür arasındaki farklılıklarda buluyoruz

Jeo - politik bakımdan Japonya, modernleşme minde olan millî bir devletin kurulmasına çok da

durumdaydı. Gerçekten, tabii sınırlarla çevrili bir a-
bakımdan, din ve dil bakımlarından mütecanis bir
sı dolayısıyla modern millî devletin kurulması için
likte olan bir ortama sihipti. Cumhuriyet öncesi Tü-
ya dağılmış toprakları, çok çeşitli etnik, din ve dil
rulu halkı ve pek az tabii sınırlarıyla, modern millî
masına en az elverişli şartlarda bulunuyordu. Japo-
nayı ülkelerinin en geç ulaşabildikleri ve tarihi şa-
hiç bir zaman sömürgeleştiremedikleri bir ülke ol-
Osmanlı İmparatorluğu, Batı sanayi mamullerinin v-
dahelesinin en önce ulaştığı ülkelerden biri olmuştu.

İki ülkenin toplumsal yapısı ve kültürü ile il-
gelince: Japonya'da her zaman yerli bir tüccar ve sa-
bulunduğunu, Müslüman Türklerin ise tarih boyunca
adamlığı, idarecilik ve çiftçilik alanlarında faaliyet
ğını, bu yüzden sanat ve ticaretin, zamanla devlete k-
nı da kaybetmiş olan azınlıklar elinde kaldığını görü-
da dini değerler zamanla yeni yorumlamalara tabi
çalışmak, çok kazanmak, tasarruf etmek dinin mak-
ğerler arasına girerken, Türkiye'de din donmuş şeki-
ibaret kalmıştır.

Nihayet modernleşmenin cereyan ettiği tarihî
gelen farklılıklar vardır: Bir defa Japonya'nın iktisad-
rudan doğruya Meiji hükümetlerinin sanayileştirm-
bir sonucu sayılamaz. Japonya'da tarım, ticaret ve

JAPONYA'NIN MODERNLEŞME DENEMESİ

Sonuç olarak, İsviçreli Profesör Hansjörg Siegel gibi, «her toplumun iktisadî gelişmesini tek bir modelle çalışmak, özellikle siyasi alanda şüphe götürür. Çünkü, farklı iktisadi gelişme seviyesinde olsalar bile, farklı dönemlerde yaşayan toplumlarda cereyan eden olayların manyası ve Nasır Mısır'ı gibi benzer iktisadi gelişmeler farklı tarihi dönemlerde yaşayan toplumlarda cereyanlardan daha fazla biribiriyle ilgilidirler. (22) Bu uzunumuz açısından şu şekilde özetliyebiliriz: Japonya içinde kalkınmak zorunda kalmamıştı; oysaki Türkiye ikinci yarısında sosyal adalet içinde kalkınma zorunda